

Kajetan Gantar (Ljubljana)

VALENTIN VODNIK IN GRŠKA POEZIJA

Znano je, da je Valentin Vodnik zelo cenil oba klasična jezika, toda prednost je dajal grščini. O tem nedvomno priča sporočilo njegovega učenca Petra Petruzzija:¹ »... Njegova moč kot gimnazijskega učitelja je temeljila predvsem na latinščini; saj je bilo treba po tedanjih predpisih avtorje razlagati v latinščini; v latinščini je dajal svoje izvrstne aforistične spodbude v šoli, ki so vedno pričale o njegovi duhovitosti in bistroumnosti; latinsko je s svojimi učenci rad govoril tudi zunaj šole in je posebno hvalil tiste, katerih uspehi v tem jeziku so ga najbolj zadovoljevali. Vendar pa je dobro poznal tudi duha grškega jezika in je svoje učence neprestano spodbujal, naj študirajo grške vzore, ki jih je cenil višje kot latinske.«

Ta ugotovitev je tem pomembnejša, ker je Vodnik sicer ves zakoreninjen v prosvetljenstvu, ki je na splošno dajalo rimskim vzorom prednost pred grškimi: Vergila so prosvetljenci cenili bolj kot Homerja, Senekovi odrski recitativi so jih globlje pretresali kot grške tragedije, in bolj kot Platonovi dialogi ali Aristotelove pragmatije jih je privlačilo lagodno kramljanje Horacijevih in Senekovih moralističnih pisem. Pomen grštva je začela ponovno odkrivati šele evropska romantika. Torej je Vodnik v tem pogledu že zaslutil pot, po kateri je krenila romantika.

Toda ob tem se nam nehote zastavlja vprašanje: kateri pa so bili tisti grški vzori, ki jih je Vodnik tako zelo cenil?

Med proznimi pisci bi jih lahko iskali v *Berilu Greškem*,² kjer so prevedeni odlomki iz Hierokla, Ezopa, Ajliana, Poliajna, Diogena Laerčana, Plutarha, Atenaja, Strabona, Stobaja, Lukiana. Med temi imeni

¹ P. Petruzzi, Vodnik und seine Zeit. Vodnikov spomenik (Ljubljana 1859), 13. Zanimivo je, da so Vodniku tudi avstrijske prosvetne oblasti pred upokožitvijo priznale, da je »v razlagi klasikov posebno hvalevredno marljivost pokazal«; prim. M. Pleteršnik, Vodnik — učitelj ljubljanske gimnazije (Izvestje gimnazije v Ljubljani 1875), 30.

² To berilo je po Vodnikovi rokopisni zapuščini objavil Fr. Wiesthaler, Valentina Vodnika Izbrani spisi (Ljubljana 1890), 269—308.

mu je bil najbližji pač Ezop, že zato, ker se je Vodnik kot izrazit prosvetljenec tudi sam ukvarjal z basnopisjem in je baje tudi svojim učencem dajal Ezopa v prevajanje.³ Sicer pa nas ob seznamu teh imen preseneča, da je med njimi — po eni strani — nekaj podpoprečnih piscev (Hierokles, Poliajnios, Stobajos), po drugi strani pa pogrešamo imena nekaterih najboljših grških stilistov (Herodot, Tukidid, Ksenofon, Platon). Toda Vodnik je delal svoj prevod po šolski hrestomatiji,⁴ zato je bil vezan pač na to, kar je takšna hrestomatija vsebovala; zato tudi gornjim imenom ne gre pripisovati posebnega pomena.

Pomembnejše je vprašanje, kje naj med grškimi pesniki iščemo tiste vzore, ki jih je Vodnik priporočal svojim učencem in ob katerih se je morda tudi sam zgledoval.

Na to vprašanje bomo skušali odgovoriti v nadaljevanju.

1

Enega teh vzorov navaja že sam Petrucci v omenjenem prispevku: »Zdi se, da je bil posebno doma v grški antologiji.«⁵ Pod »grško antologijo« je v tem primeru brez dvoma mišljena slovita zbirka epigramov, ki je sicer bolj znana pod naslovom *Anthologia Palatina*. Na to kaže že sama Petruccijeva opomba pod črto: »Vodnik je nekoč dal svojim učencem kot snov za epigram šolsko klop. Izmed številnih epigramov, ki jih je prejel, je posebej poudaril tegale s pripombo, da ga označuje polet grškega duha (*er habe einen Anflug vom griechischen Geiste*); dejal je, da je ta učenec bral grško antologijo:

Bank, die du einst den Sängern der Luft die Äste verbreitend,
Wohnung des süßen Gesangs ziertest den grünenden Wald:
Gönne mir hier einen ruhigen Platz im Tempel der Musen,
Wo ich an Vodnik's Hand richte nach Pindus den Flug.«⁶

³ Prim. Fr. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva* (Ljubljana 1929—1938), str. 379 in op. 158 na str. XX.

⁴ To je ugotovil že Fr. Wiesthaler, o.c., XXXVI.

⁵ Vodnikov spomenik, 13. — Fr. Kidrič, o.c. 606, očitno misli, da gre pri Petruccijevi besedi »Anthologie« za lapsus, zato to mesto napačno prevaja, kot da je bil Vodnik »zlasti podkovan menda v grški mitologiji«.

⁶ V slovenskem prevodu bi se epigram glasil takole:

Klop, ki si veje nekoč razprostirala pevcem ozračja,
domček presladkih popevk, gozdu zelenemu v kras,
meni zdaj tu, v svetišču modric, daj miren prostorček,
kjer si z Vodnika rokó k Pindu usmerjam svoj let.

Epigrami s podobno tematiko so v resnici zelo pogostni v Palatinski antologiji.⁷

Dejstvo, da je Vodnik tako dobro poznal in cenil ravno antologijo grških epigramov, nas ne preseneča, saj mu je bil epigram ena najljubših literarnih zvrsti. Zanimivo pa je, da med približno petdesetimi epigrami, kolikor jih je napisal (polovica so kajpak epigrami na mesece v pratiki), ni niti enega, ki bi bil sestavljen v antični epigramski meri, to je v elegičnem distihu.

2

Drugi Vodnikov pesniški vzor z grškega Parnasa so bila *Anakreon-tika* — zbirka kratkih razposajenih pesmic v anakreontski meri, nastalih v obdobju helenizma in pozne antike. V tem se kaže Vodnik izrazitega otroka svoje dobe, ki je imela anakreontsko poezijo v velikih časteh, jo pridno prebirala, prevajala in posnemala.⁸ Vodnik se je Anakreontu poklonil že v sklepni kitici svoje izvirne pesmi *Stari pevec, ne boj se peti*:

Anakreon sivček
na gosli poje,
med laščke zlate
zapleta svoje.

V to kitico je združil podobi dveh različnih anakreontskih pesmi, in sicer podobo Anakreonta-sivolasca⁹ in podobo Anakreonta, ki poje na gosli;¹⁰

⁷ Tako se mi je npr. po naključju odprla *Anthologia Palatina* na začetku IX. knjige: tu se vrstijo epigrami, kjer govori oreh o samem sebi in o svoji usodi (3. epigram), prav tako hruškovo drevo (4., 5., 6. epigram), smreka (30. in 31. epigram) itd.

⁸ Več o tem v uvodu Jožeta Mlinariča k slovenskemu prevodu anakreontik (*Anakreontika* ali pesmi o vinu in ljubezni, Maribor 1968, zlasti str. 7–9).

⁹ C. 49, 2. Motiv pesnikove starosti je v anakreontski poeziji nasploh zelo pogosten, prim. zlasti C. 51, pa tudi 1, 6, 37, 45. — *Anakreontika* citiram po doslej najboljši izdaji Th. Bergka (Lipsiae 1914). Vrstni red anakreontik v izdaji, na katero se je opiral Vodnik, je bil nekoliko drugačen.

¹⁰ Tako prevaja Vodnik grško oznako za strunski instrument *bárbitos*.

sama osrednja podoba te pesmi, prispodoba pesnika s čebelo, pa spominja bolj na Horacija kot na Anakreonta.¹¹

Še bolj neposreden dokaz Vodnikovega zanimanja za anakreontsko poezijo pa je prevod 14 anakreontik, ki so ostale v Vodnikovi rokopisni zapuščini in ki jih je nato deloma objavil Miha Kastelic v Kranjski Čbelici (1835), v celoti pa Andrej Smole (1840).¹² Pri izboru anakreontik, ki se jih je lotil prevajati, za Vodnika verjetno niso bili odločilni moralistični pomisleki, kot domneva Alfonz Gspan,¹³ saj je med prevedenimi tudi nekaj zelo odkrito erotičnih pesmi,¹⁴ med izpuščenimi pa precej povsem nedolžnih.¹⁵

Večkrat je bila že izražena domneva, da je Vodnika k prevajanju anakreontske poezije morda spodbudil nemški prevod njegovega poklicnega kolega Franza Peesenegerja.¹⁶ Vodnik je ta prevod dobro poznal, še več, včasih imamo vtis, da je hotel z njim naravnost tekrovati in mu pokazati, koliko lepše zveni anakreontska poezija v slovenščini.¹⁷ Toda ob tem je treba izrecno poudariti, da Vodnik ni prevajal po Peesenegerju, ampak neposredno iz izvirnika; to je jasno razvidno spričo neka-

¹¹ Horac primerja svoje pesniško ustvarjanje z marljivim trudom matinske čebele (*apis Malina*, C. IV 2. 27–32). O Vodnikovem odnosu do Horacija nasploh prim. D. Voglar, Vodnikovo spoznavanje Horaca (Slavistična revija 13, 1961–62, 60–87). Mimogrede (v zvezi z našo temo): Čudno bi bilo, če Vodnik kot velik častilec Horacija ne bi upošteval enega temeljnih naukov Horacijevega Pisma o pesništvu (v. 268–9): *vos exemplaria Graeca nocturna versate manu, versate diurna!*

¹² Podrobnosti navaja A. Gspan, Izbrane pesmi Valentina Vodnika (Ljubljana 1958), 208.

¹³ A. Gspan, o.c., 165: »Od 64, kolikor jih šteje ta grška zbirka, jih je odbral le 14, ker so se mu druge, preodkriti erotične, zdele preveč kočljive.« Pač pa so bili tovrstni pomisleki za Vodnika odločilni proti objavi anakreontik nasploh, kot je pozneje A. Gspan modificiral svojo trditev (Zgodovina slovenskega slovstva I, SM 1956, 421).

¹⁴ Sem sodijo npr. pesmi *Slabec*, *Neznana vojska*, *Lastavca*.

¹⁵ Takšne so npr. pesmi 4, 6–8, 20, 38, 43–46, 52–54.

¹⁶ Anakreon aus dem Griechischen übersetzt (Laibach 1803).

¹⁷ Zanimivo je, da je Vodnik poslovenil skoraj vsa mitološka imena in imena ozvezdij, medtem ko jih je Peesenegger polatinil ali pa obdržal grško obliko; tako beremo pri Peeseneggerju Amor, Ares, Arktos, Bootes, Grazien, Kythere, Lyäus, Musen, Orion, Plejaden, Phöbus, Vulkan, pri Vodniku pa Ljubezen, Vodan, mali voz, burovž, Prijaznice, Lada, Vinodaj, Umetnice, d'ževna zvezda, Gostosevci, sonce, Hromak.

terih drobnih spodrsaljajev, ki jih v Peeseneggerju ni;¹⁸ poleg tega se je Vodnik pri prevajanju naslanjal na drugo, boljše edicijo grškega izvirnika kot njegov nemški kolega.¹⁹

Prevod anakreontik sodi med Vodnikove najbolj posrečene verzifikacije. V novejšem času sta se pri nas lotila prevajanja anakreontik dva izvrstna prevajalca — Anton Sovrè in njegov učenec Jože Mlinarič; in vendar najdemo v Vodnikovih prevodih še zmerom odlomke, ki se lahko kosajo z novejšima. Naj navedem en sam primer! Za ilustracijo dodajam še Peeseneggerjev nemški prevod. Gre za sklepne verze pesmi *Ženska moč*:

Vodnik:

... Lepoto da ji!
Lej ta je vsa nje bramba,
ta je nje ščit, nje sulca;
železo, jeklo, ogenj
premaga ženska lepa.

Sovrè:

... Da ji lepoto
namesto ščitov, kopij
in sploh vsega orožja:
z lepoto svojo kos je
celo železu in ognju.

Mlinarič:

Kaj dala je? Lepoto
namesto kupa ščitov,
namesto, sulic, kopij.
Premaga i železo
i ogenj lepotica.

¹⁸ En sam primer! Verz 14, 24 (*fagoûsan ágrión ti*) prevaja Vodnik in poljskega kaj jedla, očitno pod vtisom izpeljave pridevnika *ágrios* od *agrós* (= *polje*). Toda prvotni pomen te besede se v literarni grščini sploh ne uporablja več, *ágrios* se rabi že od Homerja dalje samo v pomenu *divji*. In Peesenegger je tako tudi prevedel: *von wilden Früchten zu leben*.

¹⁹ Tako prevaja Vodnik v 21, 3 *studente pije morje* (*anaúrous*), Peesenegger pa *das Meer trinkt aus den Lüften* (*d' aúras*); v. 32, 7 prevaja Vodnik *karkol po gozdu raste* (*tréphousin hýlai*), Peesenegger pa *und was die Jahreszeit bringet* (*phérousin hōrai*).

Peesenegger:

Was giebt sie diesen? Schönheit,
anstatt der Schilde aller,
anstatt der Speere aller;
Denn es siegt über Eisen
und Feuer, welche schön ist.

V Sovretovem prevodu nas motita besedi *sploh* in *celo*, ki ju občutimo skoraj kot nekakšni mašili. V Mlinaričevem prevodu nas motita anafori *namesto* — *namesto*,²⁰ še bolj pa *i* — *i*.

3

Poleg zbirk drobnih epigramov in epigonskih anakreontik pa je bil Vodniku pri srcu tudi največji grški pesnik — *Homer*. V njegovih verzih bi sicer zamažali homerskih odmevov, zato pa nas v tej domnevi utrjuje neko drugo pričevanje. V mislih imam latinsko pesem v elegičnih distihih, s katero se je ljubljanski pridigar Jurij Miklavčič Vodniku zahvalil za poslani izvod latinskega prevoda Iliade. Zdaj mu ta izvod vrača, obenem ga prosi, naj mu pošlje še nemški prevod Homerja:²¹

Sum tibi non minimus jam debitor, optime Vodnik!
Qui mihi Maenidis sacra legenda dabas.
Cur ea, si fortasse rogas, non ipse reportem:
Non est, quo referam, sat mihi nota domus.
Ast mihi nota tuae satis est clementia mentis,
Qua mihi jam pridem suscipiendus eras.
Hac fretus nova vota tibi cur ferre timebo?
Non etenim dabitur dura repulsa mihi.
Iliadem latio, fateor, legi ore tonantem;
Nescio, teutonica quomodo voce tonet.
Hanc quoque si fas est eposcere, rure morantem,
Rure reversuram non mihi, quaeso nega.
Sic mihi divinum bis commostrabis Homerum,
Ejus et ad cantum bis mihi ductor (Vodnik) eris.

²⁰ Ta anafora je v izvirniku sicer izpričana, toda medtem ko je v grščini enozložnica *ant'* skoraj neopazna, zveni slovenska anafora s trozložnim predlogom *namesto* precej papirnato.

²¹ Pesem je objavil Miha Kastelic v Vodnikovem spomeniku str. 43. V slovenskem prevodu bi se glasila takole:

Nisem ti več prav majhen dolžnik, predobri moj Vódnik:
verzov meonskih svetost ti si mi v branje dajal.

Miklavčič torej Vodnika slavi, češ da mu bo postal *dvakrat Vodnik do Homerja*; pri tem očitno namiguje na pomenljivost Vodnikovega priimka, s čimer se je tudi Vodnik sam rad poigraval.²² Vendar je malo verjetno, da bi Miklavčič proslavljal prijatelja kot »dvakratnega vodnika do Homerja« samo zato, ker mu je posodil prevod Iliade. Če drugega ne, ga je moral Vodnik vsaj tudi opozarjati ali navduševati za Homerja. Miklavčič pa je moral zanesljivo vedeti, da Vodnik poseduje poleg latinskega tudi nemški prevod Homerja.

V tej zvezi se nam zastavlja več vprašanj: Kdaj je nastala Miklavčičeva pesem? Kateri nemški prevod Homerja je mišljen? Kdaj se je Vodnik začel zanimati za Homerja? Odgovori so lahko samo več ali manj hipotetični. Vodnik se je z Miklavčičem morda zblížal 1799, ko sta sodelovala v isti komisiji za revizijo Japljevega prevoda Sv. Pisma;²³ to bi bil mogoč terminus post quem. V tem času pa je Vodnik že lahko imel v rokah sloviti Voškov prevod Iliade, ki je izšel nekaj let poprej (1793).

Najbolj zanimiv bi bil seveda odgovor na zadnje vprašanje. Ali je Vodnikovo zanimanje za Homerja morda v kakšni zvezi z njegovim poskusom zgodovinske epopeje, o kateri se je pismeno posvetoval z Zoisom? Zois mu je tedaj v pismu, datiranem 30. novembra 1795, svetoval, naj bere keltske pesnitve Ossiana in Fingala, ki mu jih lahko pošlje v Denisovem prevodu.²⁴ Vse kaže, da je ta Zoisov nasvet pri Vodniku naletel na gluha ušesa: Ossian, ki je od Cesarottijevega italijanskega (1763) in Denisovega nemškega prevoda (1768) dalje nekaj desetletij obvladoval evropsko literaturo, je tedaj že prihajal iz mode. Na obzorju je bila nova, resnična pesniška zvezda — Homer, zlasti še, odkar je Wolf

Mórda sprašuješ, zakaj zdaj knjige ti sam ne prinesem:
hiše dovolj ne poznam, kam naj jo nesem nazaj.
Pač pa mi dobro poznan je tvoj značaj blagohoten,
saj si mi zdavnaj nekoč nudil prisrčen sprejem.
V to se zanašam — zakaj bi se bal z novo prošnjo do tebe?
Vem, da ti je nikdár tŕdo odrekel ne boš.
Glej Iliado sem bral, v latinskem jeziku donečo,
vendar še zmerom ne vem, kakšna v tevtonskem zveni.
Ako dovoliš mi, zdaj na deželi, te prosil bi zanjo,
s kmetov dobiš jo nazaj, če mi uslišiš prošnjó.
Ti pa tako mi boš dvakrat pokazal božanstvo Homerja,
v verzov njegovih skrivnost dvakrat postal mi Vodník!

²² Prim. A. Gspan, *Izbrane pesmi Valentina Vodnika*, 147.

²³ Prim. Fr. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, 317 in 355.

²⁴ Vodnikov spomenik, 61.

objavil svoja slovita *Prolegomena* (1795) in Herder svoje ognjevit in prodorne eseje o Homerjevi umetnosti. Pri nas Ossianove odmeve jasno čutimo v Linhartovi mladostni zbirki *Blumen aus Krain*,²⁵ nekoliko tudi v verzifikacijah Janeza Damascena Deva, ki je bil pod močnim vplivom Ossianovega nemškega prevajalca Denisa.²⁶ Vodnik se je lahko seznanil z Denisovim prevodom Ossiana že v letih, ko je sodeloval pri Devovih Pisanicah — vendar kot takrat tako tudi zdaj mistifikacije škotskih bardov nanj očitno niso naredile vtisa. Ali je morda namesto tega rajši na lastno pobudo segel po Homerju?

Toda s tem smo že zašli na področje nedokazljivih domnev. Eno pa je gotovo: če je Vodnik opozarjal na Homerja celo svojega prijatelja Miklavčiča, potem je več kot verjetno, da ga je kot vzornika predstavljal tudi svojim učencem na gimnaziji. In zato morda ni naključje, da se je ravno eden teh učencev, Janez Nepomuk Primic, že nekaj let po tem, ko je zapustil Vodnikovo šolo, kot prvi med Slovenci začel ukvarjati s prevajanjem Homerjeve Iliade.²⁷

ZUSAMMENFASSUNG

Valentin Vodnik (1768—1819) hat, wie aus den Erinnerungen seines Schülers Peter Petruzzi ersichtlich wird, »griechische Muster« sehr hoch, sogar höher als die lateinischen geschätzt. Welche Werke der griechischen Literatur sind unter diesen Mustern zu verstehen? Außer den in Vodniks Griechischem Lesebuch (»Berilo Greško«) vertretenen prosaischen Schriftstellern, denen wohl nicht allzu große Bedeutung beizumessen ist, da es sich lediglich um die Übersetzung einer Schulchrestomathie handelt, sind diese Muster in drei Bereichen der griechischen Poesie zu suchen: erstens, in den Epigrammen der *Anthologia Palatina*; zweitens, in der Sammlung der *Anakreontea*; drittens, in Homers epischen Gedichten. Die letztgenannten haben ihn vielleicht zur Zeit, als er sich mit dem Entwurf einer Epopee beschäftigt hat, angezogen; es ist auch kaum ein Zufall, daß sich eben einer seiner Schüler, J. N. Primic, als erster unter den Slowenen an die Übersetzung der Ilias gemacht hat; und der neulateinische Dichter Jurij Miklavčič hat seinen Freund wohl nicht umsonst *ductor* (Vodník) *ad Homeri cantum* genannt.

²⁵ Prim. A. Gspanovo opombo v Linhartovem Zbranem delu I (Ljubljana 1950), 506.

²⁶ Anton Slodnjak, Slovensko slovstvo (Ljubljana 1968), 70—71.

²⁷ Prevedel je prvih 17 verzov Iliade (objavil jih še šele L. Pintar v Zborniku Slovenske Matice 6, 1904, 235—6). Prevod, ki je sicer brez datuma, je nastal pač v istem času kot drugi Primičevi prevodi, ki so datirani 1809 ali 1810 (prim. Breda Slodnjak, SBL II, 582), in ne šele okoli leta 1820, kot domneva Janko Moder v Dodatku k Zgodovini grške književnosti I (Ljubljana 1966), 564.